

Asia: VN/24520/2023

Uuden vammaispalvelulain soveltamisalan tarkentaminen

Lausunnonantajan lausunto

1. Lausunnonantajan organisaatio

Järjestö

2. Pidätkö hallituksen esitysluonnoksen 3 luvussa kerrottuja tavoitteita kannatettavina?

ei

Voit halutessasi esittää huomioita:

Tavoitteisiin on kirjattu sinällään kannatettavia ajatuksia oikeuksien toteutumisesta ja yhdenvertaisten palvelujen saatavuudesta, mutta palvelujärjestelmän kestävyysviittaava tavoite vesittää hyvät intentiot ja korostaa rahoitusmahdollisuuksien turvaamista ihmisoikeuksien hinnalla.

Euroopan sosiaalisten oikeuksien komitea on toistuvasti antanut Suomelle moitteita sosiaaliturvan riittämättömästä tasosta. Heikoimmassa asemassa olevilta leikkaaminen on vastoin Suomen perus- ja ihmisoikeusvelvoitteita.

Vammaisten henkilöiden oikeuksien toteutuminen sekä palveluiden saatavuus ovat kannatettavia tavoitteita, mutta esitysluonnoksessa on sivuutettu täysin YK:n vammaissopimuksen mukaiset tavoitteet kuten osallisuuden edistäminen ja itsenäisen elämän turvaaminen.

Soveltamisalan tarkentamiseen kirjattu vaade tuen tarvitsemisesta "tavanomaisessa elämässä" jättää liikaa tulkinnanvaraisuutta eikä johda yhdenvertaisten palvelujen saantiin.

Kirjatussa muodossa teksti antaa ymmärtää, että hyväksytyn vammaispalvelulain mukaisiin palveluihin olisi siirtymässä ihmisiä jostain muista syistä kuin "asiakkaan vammaispalveluita

koskevasta välttämättömästä palvelutarpeesta” ja tällaista siirtymää tulisi estää lain tavoitetasolla. Suomen CP-liitto ry ei ymmärrä tämän tavoitteen perustetta eikä siten voi yhtyä tavoitteeseen. Vammaispalvelujen myöntämiskriteerit ovat vahvistetussa laissa asianmukaiset ja jo valmiiksi tiukat.

3. Päästäänkö esitetyillä muutosehdotuksilla esityksen tavoitteisiin?

ei

Voit halutessasi esittää huomioita:

Esityksessä on sekä hyväksyttäviä että perus- ja ihmisoikeusvastaisia tavoitteita. Muutosehdotuksilla ei päästä alkuperäisen, jo hyväksytyyn vammaispalvelulain YK:n vammaissopimusta kunnioittaviin tavoitteisiin, joiden mukaan lain tulisi taata kaikille vammaisille henkilöille täysimääräisesti ja yhdenvertaisesti kaikki ihmisoikeudet ja perusvapaudet sekä edistää vammaisten henkilöiden synnynnäisen arvon kunnioittamista.

Muutosehdotukset eivät tosiasiasiallisesti tähtää vammaisten henkilöiden oikeuksien toteutumiseen ja palveluiden saatavuuteen, vaan pikemminkin rajaamaan ihmisiä pois vammaispalveluiden piiristä. Niiden päämääränä on rajata hyvinvointialueiden rahoitustaakkaa, minkä ei tulisi ylipäättään olla lain tavoitteena.

4. Ovatko ensisijaisen lainsäädännön mukaisten palvelujen ensisijaisuutta korostavat säännökset mielestänne kannatettavia? (Vammaispalvelulain 2 §)

ei

Voit halutessasi esittää huomioita tai lisätä muutosehdotuksen:

Esitysluonnokseen kirjattu yleislainsäädännön ensisijaisuuden korostaminen vaarantaisi vammaisten henkilöiden oikeuden saada heille välttämättömiä palveluja. On toki kannatettavaa, että ensisijaisen lainsäädännön halutaan toimivan myös vammaisten henkilöiden kohdalla, mutta nykyiset sosiaalihuoltolain mukaiset palvelut eivät sovellu vammaisille henkilöille. Vammaisille henkilöille tulee taata palvelut, jotka mahdollistavat heidän täysimääräisen osallisuutensa ja osallistumisensa kaikilla elämän osa-alueilla.

Lain toissijaisuus esityksessä korostetulla tavalla tulee aiheuttamaan eriarvoistumista ja ohjaamaan kustannussäästöjä hakeviin tulkintoihin. Korostamme, että toteutumatta jäävästä palvelusta tulee kustannuksia, jos henkilöllä ei ole taloudellisia mahdollisuuksia käyttää maksullisia palveluja ja hän jää enenevässä määrin oman lähipiirinsä avun ja tuen varaan. Tämä heijastuu lähipiirin voimavaroihin, terveydentilaan ja työelämäosallisuuteen. On myös huomioitava, että kaikilla vammaisilla henkilöillä ei ole sellaisia läheisiä, joiden apuun voisi tukeutua.

Edustamillamme henkilöillä on synnynnäinen neurologinen liikuntavamma, selkäytimen epämuodostuma tai näihin (tai muuhun sairauteen) liittyvä aivonesteen imeytymishäiriö. Erityistä huolta kannamme henkilöistä, joilla on lievä motorinen toimintarajoite, mutta merkittäviä kognitiivisia vaikeuksia kuten hahmottamishäiriö tai muita neuropsykologista tukea vaativia toimintarajoitteita. Sen lisäksi, että ensisijaisten lakien tarjoama palveluvalikoima ei sovellu heille, jättäisi vammaispalvelulaki ehdotetussa muodossaan suuren osan näistä henkilöistä palvelujen ulkopuolelle.

Vammaispalvelulain tulee olla keskeinen YK:n vammaissopimuksen tavoitteita ohjaava laki Suomessa. Toisin kuin esityksen säädöskohtaisissa perusteluissa väitetään, ovat lain 2 § ja sen perustelut esitetyssä muodossaan ristiriidassa YK-vammaissopimuksen kanssa. Ehdotuksessa on sivuutettu muun muassa vammaissopimuksen johdanto-osassa mainittu tietoisuus siitä, että vammaisuus on kehittyvä käsite ja että vammaisuus on seurausta sellaisesta vuorovaikutuksesta vammaisten henkilöiden ja asenteista ja ympäristöstä johtuvien esteiden välillä, joka estää näiden henkilöiden täysimääräisen ja tehokkaan osallistumisen yhteiskuntaan yhdenvertaisesti muiden kanssa. Lisäksi esityksessä sivuutetaan vammaissopimuksen tarkoitus edistää, suojella ja taata kaikille vammaisille henkilöille täysimääräisesti ja yhdenvertaisesti kaikki ihmisoikeudet ja perusvapaudet sekä edistää vammaisten henkilöiden synnynnäisen arvon kunnioittamista.

Yhdymme Kehitysvammaisten Tukiliiton huoleen siitä, että perustuslain 19.1 §:n turvaama oikeus välttämättömään toimeentuloon ja huolenpitoon vaarantuu: "Vammainen henkilö voi jäädä välitilaan ilman mitään palveluita, mikäli ensisijaisen lainsäädännön mukaiset palvelut ovat asiakkaalle periaatteessa sopivia ja riittäviä, mutta eivät kuitenkaan käytännössä toteudu muun muassa sen takia, että yleislainsäädännön, kuten sosiaalihuoltolain, mukaisia palveluita ei ole turvattu subjektiivisina oikeuksina vaan ne järjestetään niihin varattujen määrärahojen puitteissa."

5. Onko elämänvaiheessa tavanomaisesta poikkeavaa tarvetta koskeva säännösehdotus mielestänne kannatettava? (Vammaispalvelulain 2 §)

ei

Voit halutessasi esittää huomioita tai lisätä muutosehdotuksen:

Pidämme sanamuotoja ”elämänvaiheessa tavanomainen tarve” sekä ”välttämättömän avun ja tuen tarpeen poikkeaminen elämänvaiheessa tavanomaisesta tarpeesta” kohtuuttomana soveltamisalan rajauksena. Ne mahdollistavat tulkinnat, jotka vaarantavat palvelujen saamisen kokonaan. Lain muotoilu antaa ymmärtää, että henkilöllä on oltava toimintarajoitteesta johtuva välttämätön avun tai tuen tarve tavanomaisessa elämässä, mutta vammaispalvelu myönnetään vain, mikäli välttämätön avun ja tuen tarve poikkeaa siitä, mikä on henkilön elämänvaiheessa tavanomainen tarve.

Tämä heikentää mahdollisuutta toteuttaa yksilöllisiä valintoja ja sulkee toimintarajoitteiset henkilöt stereotyyppisiin lokeroihin, joiden koon ja muodon muut – mahdollisesti hyvinkin erilaisista kulttuuri- tai arvomaailmoista tulevat henkilöt – määrittelevät. Olemme huolissamme itsemääräämisoikeuden toteutumisesta sekä vähemmistöjen oikeuksista.

Muistutamme, että erityisesti lasten kohdalla on vaikea määritellä, mikä on vammasta johtuvaa tuen tarvetta ja mikä tavanomaista ikä- ja kehitysvaiheeseen liittyvää avun ja tuen tarvetta. Lain soveltajilla tulee olla hyvin laaja osaaminen ja ymmärrys siitä, miten toimintarajoitteisen lapsen hoito poikkeaa vammattoman lapsen hoidosta, jotta hän pystyisi tunnistamaan välttämättömät palvelut. Riskinä on, että vammaisen lapsen vanhemmille jää kohtuuton vastuu lapsen vaativiin tarpeisiin vastaamisesta. Tämä syrjäyttää vanhempia työelämästä ja johtaa siihen lapsen edun vastaisiin tilanteisiin. Pahimmillaan lapset päätyvät raskaampien palveluiden piiriin, kun perheet eivät ilman riittävää apua ja tukea pysty huolehtimaan heistä kotona.

6. Onko asiakkaan edun ja maksuttomuuden suhdetta koskeva tarkennus mielestänne kannatettava? (Sosiaalihuoltolain 4 §)

ei

Voit halutessasi esittää huomioita tai lisätä muutosehdotuksen:

Asiakkaan edun arviointia ohjaavassa ensisijaisessa lainsäädännössä tulee ehdottomasti ottaa huomioon palvelusta hänelle aiheutuvat kustannukset, mikä on ollut vakiintunut periaate myös oikeuskäytännössä. Vammaisuuden perusteella välttämättömien palvelujen on oltava lähtökohtaisesti maksuttomia.

Toimintapiiriimme kuuluvilla ihmisillä kyse on elämänmittaisesta palvelutarpeesta. Heistä harva pystyy turvaamaan toimeentulonsa yhdenvertaisesti vammattomien henkilöiden kanssa. Toimintarajoitteesta ei saa aiheutua lisäkuluja etenkin, kun kyseessä on jo valmiiksi taloudellisen epätasa-arvon vuoksi syrjäytymisriskissä oleva tai jo syrjäytynyt ihmisryhmä.

Mannerheimin lastensuojeluliiton lausunto muistuttaa, että vammaiset lapset joutuvat syrjinnän kohteeksi monissa elämän ja kehitysvaiheissa, ja että syrjintä estää heitä saamasta tarvittavia terveys- ja sosiaalipalveluita: "Lapsen oikeuksia koskevan YK:n yleissopimuksen 23. artikla edellyttää, että apua annettaessa on tarvittaessa kiinnitettävä huomiota vanhempien tai lapsen muiden hoitajien varallisuuteen. Vanhempien varallisuus ei saa olla esteenä vammaisen lapsen palveluiden saamiselle."

7. Onko asiakasmaksulain säännöksiä täydentävä niin sanottu suojasäännös mielestänne kannatettava? (Vammaispalvelulain 2 §:n 4 ja 5 momentti)

ei

Voit halutessasi esittää huomioita tai lisätä muutosehdotuksen:

Maksuttomat palvelut tulee turvata ilman suojasäännöstä. Käytäntö on osoittanut, että maksujen alentamiseen liittyvä byrokraattinen työ jää vammaisille henkilöille itselleen, heidän läheisille tai heistä huolehtiville työntekijöille kuten asumispalvelujen henkilöstölle. On kohtuutonta olettaa, että kaikilla olisi osaamista tai jaksamista huolehtia tästäkin prosessista.

Vammaisista henkilöistä merkittävä osa on pysyvästi työelämän ulkopuolella ja tämän vuoksi taloudellisesti ja sosiaalisesti haavoittuvaisessa asemassa. On kohtuutonta, että köyhyysrajalla tai köyhyydessä eläville ihmisille asetetaan maksuja toimintarajoitteesta johtuvista tuen tarpeista. On myös vastoin yhdenvertaisuuslain 9 §:n tarkoitusta, jos työelämässä olevat tai muutoin varallisuutta omaavat vammaiset henkilöt joutuvat maksamaan toimintarajoitteensa vuoksi tarvitsemistaan palveluista.

Olemme myös huolissamme toimintapiiriimme kuuluvista perheistä. Yhdessä jo muiden päätettyjen leikkausten kanssa vammaisuuden vuoksi tarvittavien palvelujen maksullisuus lisää lapsiperheköyhyyttä ja syrjäytymistä. Harkinnanvaraisten asiakasmaksujen alentamiseen tai poistamiseen liittyvän byrokratian lisääminen ei ole toimiva tapa helpottaa huomattavan uupuneiden vanhempien jaksamista.

Esitetyt muutokset kuuluisivat asiakasmaksulakiin, jossa tulisi olla viittaus olla erityislakiin. Yhdymme Vammaisfoorumin näkemykseen, jonka mukaan säännös on riittämätön ja liian tulkinnanvarainen turvaamaan sitä, että vammaisen henkilön toimeentulo ja perus- ja ihmisoikeudet eivät vaarantuisi asiakasmaksujen vuoksi. "Sote-palvelujen maksuhojennukset toimivat puutteellisesti. Asiakkaat eivät ole hojennuksista tietoisia ja perimättä jättämisen hakemisen sekä toimeentulotuen hakuprosessit ovat työläitä ja jäävät näin usein hyödyntämättä."

Yhdymme myös Kehitysvammaisten Tukiliiton lausuntoon, jonka mukaan usein erityisen haavoittuvassa asemassa oleviin vammaisiin, kuten kehitysvammaisiin ja vastaavaa tukea tarvitseviin ihmisiin perheineen on jo kohdistunut kohtuuttomasti säästöjä ja leikkauksia uuden vammaispalvelulain voimaantulon siirron sekä näihin ihmisiin tyypillisesti vahvasti osuvien sotu- ja sote-heikennysten myötä: "Tilannetta ei saa ajaa entistä pahempaan katastrofiin estämällä monen heistä pääsy jatkossa vammansa vuoksi välttämättä tarvitsemiinsa erityispalveluihin. Kun vielä samaan aikaan sosiaalihuoltoon ollaan suunnittelemassa 100 miljoonan euron lisäsäästöjä hyvinvointialueiden talouden ollessa jo valmiiksi hyvin tiukoilla, on varmaa, ettei sosiaalihuoltolain mukaisilla palveluilla pystyittäisi riittävästi vastaamaan uuden vammaispalvelulain mukaisten palveluiden ulkopuolelle jäävien ihmisten vammasta johtuviin välttämättömiin palvelutarpeisiin, jolloin he joutuvat aivan kestävämpään tilanteeseen. Suomen kaltaisessa yhteiskunnassa ei voi olla hyväksyttävää jättää näiden haavoittuvassa asemassa olevien ihmisten tarvitsemaa apua ja tukea vain läheisten tai hyväntekeväisyyden varaan, vaan siihen on löydettävissä ja täytyy löytyä tarvittavat resurssit."

8. Voit halutessasi esittää muita huomioita esityksestä:

Jo vahvistettu vammaispalvelulaki ja sen soveltamisala kävivät läpi seikkaperäisen arvioinnin ja kaikki loppuvaiheen muutokset tapahtuivat nimenomaan perus- ja ihmisoikeusnäkökulmasta.

Muistutamme perustuslakivaliokunnan todenneen, että budjettirajoitteella ei voida rajoittaa lakisääteisten palvelujen saatavuutta. Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön merkitystä korostaa perustuslain 19 §:n 3 momentin ja 22 §:n mukainen turvaamisvelvollisuus (PeVL 17/2021 vp, s. 23, ks. myös PeVL 26/2017 vp., s. 22-23). Rahoitusperiaate sisältyy myös Euroopan paikallisen itsehallinnon peruskirjan 9 (2) artiklaan, jonka mukaan paikallisviranomaisten taloudellisten voimavarojen tulee olla riittävät suhteessa niihin velvoitteisiin, jotka niille on annettu perustuslaissa ja muissa laeissa.

Pidämme merkittävänä heikennyksenä, että aiemmin vahvistetusta laista poiketen nyt esitetyssä soveltamisalaa koskevassa säädöksessä ei ole yksiselitteistä määritelmää lain piiriin kuuluvista henkilöistä. Sanamuoto "tämän lain perusteella järjestetään palveluita vammaiselle henkilölle vain, jos hänelle ei ole järjestettävissä palveluita ensisijaisen lainsäädännön mukaan ja hänen välttämätön avun ja tuen tarpeensa poikkeaa siitä, mikä on henkilön elämänvaiheessa tavanomainen tarve" ohjaa ensisijaisesti ulkopuolelle sulkevien tekijöiden tunnistamiseen.

Suomen CP-liitto ry painottaa, että uusi vammaispalvelulaki (675/2023) tulee saattaa voimaan sellaisena kuin se on alun perin hyväksytty eikä esitysluonnoksessa ehdotettuja muutoksia tule toteuttaa. Ne heikentäisivät perustavanlaatuisesti vammaisten ihmisten perusoikeuksia ja oikeusturvan toteutumista.

Lappalainen Juha
Suomen CP-liitto ry